

PRILOG RJEŠENJU PITANJA POSTANKA HVARSKE KOMUNE

Dr. Niko Duboković Nadalini

Kad se govori o povijesti otoka Hvara u Srednjem i Novom vijeku, misli se obično na hvarsku komunu, na promjene pripadnosti našeg otoka nakon eklipse neretljanske vladavine i prije konsolidacije venecijanske okupacije 1420., i na pučke bune.

Razdoblje komune na Hvaru je proučeno, pa za isto imamo nekoliko djela naših historičara.¹⁾ Svejedno se kod toga još uvijek diskutiraju neka podredna pitanja, kao ono grada Hvara kao sjedišta biskupije i kao glavnog grada komune. Neki misle da je biskupija prenesena u Hvar iz Staroga grada, a drugi kažu da se je od početka u Hvaru nalazila.

Ova dva sekundarna problema imaju značaj po tome što zahvaćaju predkomunalno razdoblje na otoku, koje još nije moglo biti rasvijetljeno, jer su izvori jako oskudni, osobito za neretljansko doba. Mi o tom predkomunalnom razdoblju imamo mišljenje koje bi htjeli ovdje iznijeti, uz dokumentaciju u koliko nam stoji na raspolaganju. A bude li sreće, kasnije će ovo naše mišljenje moći biti temeljitije dokazano ili opovrgnuto.

Najprije ćemo ukratko rekapitulirati poznate faze hvarske povijesti pod Neretljanima od početka IX. v. Neretljani se bore i sklappaju mirovna utanačenja sa Mlečićima i Bizantincima (830., 839., 870., 872.), pa 887. pobjeđuju, ali tada ne drže više uporišta na otocima već na obali. Naprotiv godine 1000. nameće im mir mletački dužd Petar Orseolo.²⁾

Trebalo je da prođe iza toga po prilici još stotridaset godina, dok je Venecija dobila jurisdikciju na Jadranu, na bazi bizantsko-mletačkih kompenzacija — kaže prof. Novak. A onda, da odaleči stanovnike otoka od naravnog afiniteta sa kopnom, Venecija je, nakon zauzeća Hvara, postigla stvaranje biskupije za otoke (1147.), koja je bila podložna biskupu Zadra promoviranom na rang nadbiskupa i odvojena od nadbiskupije splitske, tada pod ugarsko-hrvatskim

kraljem. Splitski arhiepiskop na otoku je maknut, a izabran za biskupa Martin Manzavin.

U ovoj fazi svoje vladavine Venecija nije ukidala lokalnu formu upravljanja: ona je tek bila stvorila preduslove za formaciju grada. Tako u vrijeme stvaranja biskupije na Hvaru je župan Guhalis, a kasnije 1168. Hajalis. Oni su vjerojatno iz plemena Kačića, koje je pleme darovnicom kraljevom početkom XII. v. dobilo Omiš.³⁾ Hvar je bio afinitetom još neretljanski, a neretljanske tradicije je nosio Omiš.

Nakon smrti cara Manuela 1180. Bela III. osvaja Dalmaciju i oduzima Veneciji Hvar. Pet godina kasnije — 1185. — splitski sinod određuje područje biskupije hvarske, sada opet podložne splitskom nadbiskupu, i njeno sjedište na otoku Hvaru.⁴⁾

Godine 1221. kralj Andrija daje Hvar krčkim knezovima. Ali 1240. Hvar i Brač su pod vlašću Kačića, naime Pribislava i Osora, sinova omiškog kneza Malduka. Kontinentalni utjecaj s jedne strane i težnja otoka prema svom zaleđu se tu još uvijek nedvojbeno ispoljavaju.

Međutim su nakon dulje borbe 1280. Omiš zauzeli Šubići i nastavili tradiciju Kačića, pa tako i svojatanje Hvara. Ali u tom razdoblju nastaje velika promjena za Omiš i za Hvar: Otok se predaje Veneciji 1278., a na političkoj pozornici Hvara i Dalmacije pojavljuje se hvarska komuna. Te dvije okolnosti mijenjaju iz osnova položaj otoka.

Godine 1294. dolazi do sklapanja mira Omiša sa Venecijom, čime Hvar gubi svoje zaleđe. Ovaj mir je konsolidirao mletačku pobjedu na Hvaru i novo političko ustrojstvo Hvara slično venecijanskomu.

Ali Venecija se 1358. još jedanput povlači sa Hvara, pa to izaziva niz političkih promjena, da opet sve relativno brzo svrši venecijanskim rješenjem.

Tako je otok 1377. spaljen od Splitsana, Trogirana, Omišana, za kralja Ludovika (1342.-1382.), dolazi onda pod vlast Stjepana Tvrtka (1390.), pa Stjepana Dabiše, sina mu, onda Sigismunda (1394.), pa Hrvoja Vukčića, koji dobiva otok od kraljeva protivnika Ladislava Napuljskog. Ladislav vrši predaju 1409., a Hrvoje ostaje gospodar otoka kao vazal Sigismunda. Kralj ga odstranjuje 1413. i daje otok Dubrovčanima. I ovo kratko potraje, pa kralj konačno 1417. investira Ladislava Jakča, od koga potiče hvarski vlasteoski rod Jakša. Tri godine kasnije na Hvaru je Venecija.

Ovako izgleda kronologija hvarske povijesti do 1420., ali nam ona ne odgovara na pitanja što smo ih u početku postavili. Mi govorimo o komuni ne znajući točno što je ona bila prije 1278. Znamo da se komuna 1278. afirmirala kao jedina politička vlast na otoku, ali iz čega se razvila, što je bila neposredno prije 1278., želili bi ovdje pokušati izložiti.

Alternaciju vladara na Hvaru smo sada vidili. Na otoku pak mi-
mo čestih promjena ostajao je župan, koji kao endogena ustanova
vrši funkciju vladara, odnosno namjesnika suzerena.

Župan na Hvaru nije bio izvorno drugo nego li drugovdje u na-
šem narodu.⁵⁾ Porfirogenet govori o županima kod Neretljana. Na
Hvaru je župan najprije neretljanski šef na otoku. Uslijed pada ne-
retljanske države, otok je priznao drugu vlast, ali je i dalje otokom
upravljao župan, možda imenovan od nove vlasti, a možda biran od
plemstva koje je na otoku ostalo kao naravni vladajući sloj ondaš-
njeg društva.⁶⁾

Kroz česte političke promjene homogenost lokalnih upravljača
se sigurno izgubila, jer su nadošli eksponenti drugih efemernih vlasti
i za njima na otoku ostali, pa su i oni pomalo postali hvarski ple-
mići i reflektirali na lokalnu vlast, na funkciju župana. Ali funkcija
kao takova ostala je ista.

Naprotiv hvarska biskupija stvorena je uplivom Venecije, kao
antiteza do tada postojećoj crkvenoj jurisdikciji splitskoj, tada na te-
ritoriju Hrvatske. Obzirom na ondašnje stanje na Hvaru gdje nije
bilo grada dalmatinskog tipa, i bez grada uopće, logično je pomisliti,
da je baš ta nova biskupija, sa svim što je onda biskupija značila,
od svog ustanovljenja bila početak gradskih oblika života u stvaran-
ju, a onda i elemenat gradske i građanske polarizacije u današnjem
gradu Hvaru. Ta polarizacija je osim građana stvarala i svoje područ-
je, i pomalo ga po svom uređenju suprotstavljala ratarsko-sredovječ-
nom seoskom i vlasteoskom ambijentu ravnice otoka, gdje je živio
narod s plemstvom i županom sklonim sa svoje strane opet svemu
što je dolazilo sa obale i bilo protivno uplivu s mora.

I tako malo po malo, imali smo grad Hvar, orijentiran zapadu,
i etničku masu na hvarskoj ravnicu pod starim upravljačima orijen-
tiranu kontinentu, i to konkretno Omišu, sijelu jedne od Neretljan-
skih županija.⁷⁾

Kad gledamo zbivanja kroz prizmu ondašnje uloge crkve, jasno
nam je, da je biskup na Hvaru, osim nosioca kulture sa zapada, bio
i sudionikom, djeliteljem vlasti na čitavom otoku, jer je njegova bi-
skupija prelazila granice otoka. Ondašnja crkvena vlast sa svojim
sudovanjem, pravom azila, ekonomskom moći i t. d. postojala je pa-
ralelno sa civilnom vlašću. Zato je i biskup, mimo i pored civilne
vlasti, mogao pod svojim okriljem stvarati »u koegzistenciji«
gradski centar koji isprva nije nikakva vlast nego samo urbano društveni
krug, posebnog mentaliteta pod pokroviteljstvom crkve, koji poma-
lo uvadja gradske životne oblike i rimsko pravo, finansije i slobostine,
pa zapadne običaje putem pomorskog saobraćaja, diferencirajući se
najprije od ostalog pučanstva otoka, a onda upravljajući se sam
svojim Statutom kopiranim u suštini od starih dalmatinskih gradova.
Ovaj proces stvaranja grada koji se odvijao u čitavoj Evropi na ovaj
ili sličan način, desio se i na Hvaru, ali nije bio dovoljan da omogu-
ći gradu proširenje svog djelokruga na čitav otok. Za to je još treba-

la pomoć Venecije i njena upornost, a mi znamo da je jedno i drugo postojalo. U tom svijetlu nagli prelaz županske uprave hvarske u municipalnu ili biskupsko-municipalnu, kakova nastaje u času predaje otoka Veneciji 1278., postaje jasniji. To je naime akt oduzimanja vlasti jednima, etničkom vlasteosko-seoskom elementu, i predaja te vlasti gradu, sjedištu biskupa, koji time postaje platforma novog oblika vladavine. Sa novim autoritetom, stvorenim simbiozom grada i biskupske rezidencije, orijentiranim moru, i potpuno oprečnih interesa i sklonosti nego li su bili oni autohtonog elementa — seljaka i plemića — nastanjenih u ravnici, mogla se 1278. izvršiti operacija predaje, kao legalna fikcija, a onda preuzeti vlast.

Komuna kao gradski organizam, onaj koji je nastao u gradu Hvaru, sa municipalnim ustrojstvom i Statutom, sigurno je svoj administrativni razvoj polučila mnogo prije 1278., jer je za to imala vremena, (primjer dalmatinskih gradova), biskupsku zaštitu i pomorsku orijentaciju, a time i stvarnu autonomiju, pa je očito da su je događaji od 1278. našli spremnu za vršenje vlasti. Ona je štaviše imala vjerojatno i priličan teritorij već koncem XII. v., jer to na toj sterilnoj zapadnoj periferiji otoka nije bio problem. Upravljači iz sredine otoka, udaljeni od Hvara 20 km. jedva prohodnog vjerojatno ilirskog puta i odvojeni praznim i pretežno pustim teritorijem, kao nekom ničijom zemljom, nisu vjerojatno marili za ono što se zbiva u Hvaru, jer je tamo za njih bio drugi svijet. Tako je gradska zajednica trgovaca, obrtnika i brodarara mogla nesmetano razviti svoje gradske institucije i proširiti gradski teritorij. Čini se da je taj od samog početka obuhvaćao poluotok Pelegrin do uvala Dubovica, ako sudimo po statutarnoj podjeli područja otoka.⁸⁾ Komuna je dakle mogla biti i bila već početkom XIII. v. individualni organizam, ali županu podložan, kao što je općina u odnosu prema državi. Ta podložnost je mogla biti i nominalna, možda i nikakova, jer je grad pod zaštitom biskupa, živio in margine patrijahalnog otoka topografski skoro potpuno izolirano.

Takova mala komuna, kakovu smo sada opisali preuzela je vlast na otoku tek 1278. po našem mišljenju. Dva dokumenta, koji se odnose na predaju otoka Veneciji, sadrže u sebi elemente, koji ukazuju na ono što smo naprijed nabacili kao vjerojatni razvoj događaja. Prvi je akt od 1. aprila 1278., kojim Veliko vijeće Venecije donosi zaključak, da se primi u mletačko podanstvo »otok Hvar sa ostalim otocima, koji zavise od biskupije hvarske«, prema uslovima datim od biskupa. Tri dana kasnije — 3. IV. — hvarski biskup Šimun »ex virtute commissionis sibi facte per homines insule Farre...«,⁹⁾ predaje otok svoje biskupije Veneciji i od toga časa Hvarom ne vladaju više dotadanji upravljači, nego komuna hvarska.

Da bi u ovome aktu mogli vidjeti legalni čin komune, kao gospodara otoka, nije dovoljno da na primjer 1205. postoje općinski notari koji pišu akte, jer notar nije predstavnik vlasti, niti njen nosilac, već samo »locus credibilis« kod sastava akta. Ako dakle ljudi

posluju, što je u Hvaru svakodnevna stvar, a piše ugovor notar i spominje komunu, to je ništa drugo nego li javni bilježnik u gradu Hvaru, za koji smo rekli da je mogao imati komunalnu upravu kao autonomnu jedinicu podređenu županskoj vlasti. Da je to tako kaže nam drugi dokumenat iz istog vremena, iz 1206., kojim župan Nje-goje, a ne Komuna, izdaje neki akt u selu Pitve, dok javni pisar piše dokumenat. Ova dva simultana dokumenta različitih uprava mo-gla su nastati samo načinom kako smo ovdje iznijeli.¹⁰⁾

Kod akta iz 1278. nema uopće spomena o dotadanjim vladajućim čimbenicama otoka, pa nam se čini nemoguće da ih osim onih iz gra-da Hvara, komune i biskupa, više uopće nije bilo. Akt kojim je na-stupio biskup veli, da ga je delegirala »universitas nobilium et po-pularium de Far«. Biskup je bio delegat jedne skupštine, one grada Hvara, koji je kao komuna imao i svoj upravni forum. Ali nama iz-gleda da je ovako važan akt, da bi bio legalan za čitav otok, morao razjasniti položaj odnosno stav u prvom redu onih nosilaca vlasti, koje na otoku srećemo do toga vremena.

Zato ne možemo prihvatiti mišljenje, po kojem sredinom XIII. v. postoje vlastela, komuna i biskup, kao izraz jedne volje, a 1278. sa-mo biskup kao delegat »ljudi i plemića« Hvara. U 30 godina nestalo je župana i županskog duha, a biskup djeluje sam i ostavlja u sjeni i komunu. Ovakova postavka nas ne može zadovoljiti.

Biskup je mogao predstavljati sebe i više manje legalnu komu-nu, da njenoj politici svojim autoritetom dade vrijednost, ali ne žu-pana nosioca tradicionalne vlasti, jer su župan i biskup dva anta-gonistička pojma, dvije oprečnosti.

Komuna nije mogla ostvariti vlast na otoku prije nego li su eli-minirani župani i paralizirano staro plemstvo. Zato je trebao biskup da nekako legalizira aspiraciju komune na vlast na otoku, ali sama vlast oživotvorena je tekar dolaskom Venecije. Mletački zaobilazni manevar pokorenja Omiša i Kačića, započet 1276.¹¹⁾ nije bio zavr-šen do časa predaje Hvara, pa i to isključuje mogućnost ove velike političke promjene o kojoj govorimo bez pomoći Mletaka i njene flote.

U tim okolnostima biskupova punomoć za predaju nije mogla biti drugo nego punomoć izdana u gradu Hvaru. Ako formula »ex virtute commissionis sibi facte per homines insule Farre« spominje otok, a biskup je delegat »nobilium et popularium de Far«,¹²⁾ dok predaje Veneciji ne samo otok Hvar, nego čitavu biskupiju, dakle i ostale otoke, mi stičemo dojam da se radi o improvizaciji.

Služeći se citiranim terminima biskup govori komunalnom upravnom terminologijom — uobičajenom u komuni kasnije — ali koja ne može biti prihvaćena kao dokaz da je 1278. komuna ovlašte-na izvršiti akt koji vrši, kad nema spomena kneza ni župana za koje ne vidimo kako bi bili nestali. Ako je punomoć formulirana lege artis, ta ispravnost odnosi se samo na lokalnu općinu, a ništa ne do-

kazuje u pogledu otoka, za koji nema dokaza da je pod općinom bio. Takova formula mogla bi biti legalna u Zadru ili Splitu, starim autonomnim gradovima, ali ne u Hvaru. Ako je na primjer područje otoka Cresa izvan jurisdikcije njegove stare komune sve do dolaska Mlečana, a fortiori je to slučaj Hvara, gdje nema ni stare komune, ni kontinuiteta staroga grada. Prigovor da je Venecija već u XII. v. mogla investirati općinu kroz svog gradskog konta u upravu otoka ne možemo prihvatiti, jer — kako ćemo vidjeti — župan i pozicije starog plemstva postoje još sredinom XIII. v.

Čim je biskup u pitanju, akt o predaji stvorio se i glasao u gradu Hvaru, jer biskup nastupa u ime svog sjedišta, naime grada, pomoću gradske komune. Akt se prema tome stvarao tamo gdje nije živio narod, jer da bi se dobilo pristanak naroda valjalo je otići na hvarsku ravnicu. A kako stići na hvarsku ravnicu gdje su vladali antagonistički elementi.

Ako naroda ni legalnih vlasti kod stvaranja akta o predaji 1278. nema, znači da su bile zaobidene ili da su vlastela surađujući s Omj-šom za vrijeme mletačkog napada (1276.) pritekli Omišu upomoć ili pobjegla na način, da je biskup zaista u tome času mogao postati »dominus et pater« otoka, kako ga citirani akt zove, bez konkurencije, ali svakako mimo volje župana i starog plemstva.

Vratimo li se sada na dokumenat iz 1278. naći ćemo još neke elemente u prilog našem mišljenju. Akt o predaji predviđa više građevina u Hvaru, što ukazuje da se radilo o novom zidanju,¹³⁾ i da je to za novu funkciju grada bilo potrebno. Predviđeno je također, da Venecija pošalje potestata u Hvar, da mu sagradi stan, ali ne samo predstavniku, nego da se sagradi grad »za stanovanje ljudi s otoka, gdje je nekoć bio grad« (quod hedifficabunt civitatem quae aliis temporibus fuit apud Sanctam Mariam de Lesna pro habitatione hominum insularum ipsarum).¹⁴⁾ Iz te rečenice izlazi, da je na mjestu Hvara nekoć bio grad, ali da ga toga časa — 1278. — nema, i da treba graditi da se stvore konture grada. Koji je ranije grad bio ne znamo. O gradskom naselju se vjerojatno ne radi. Što Porfirogenet kaže vidjeli smo. Možda je bilo neretljansko uporište porušeno u IX. v. ili nešto kasnije. U svakom slučaju, 1278. grada nema i drugačije nije moguće interpretirati ovaj dokumenat. Uskoro, četiri godine kasnije Venecija ponovo daje dotaciju za gradnju rektorova stana, vijećnice i zidina, jer vijećnici »domum ibi non habent alij habitandum pro comuni, nec etiam sint fortilitia in Farra«. Godine 1292. vlada po treći put naređuje gradnju zidina, da se unutar njih nađu biskup i potestat.

Tako je Venecija došla, priznala komunu kao nosioca vlasti na otoku, stvorila svoje uporište, pa onda učvrstila grad i dala mu izgled koji mu je trebao. To nam kažu navedeni dokumenti. Tu je dakle početak Hvara kao pravog sredovječnog grada. On je putem svoje luke postao gospodar otoka.

Kad je prvi hvarski biskup stupio 1147. na mjesto dotadanjeg arhiprezbitra, potjeranog u Split, došao je vjerojatno u arhiprezbiterijalno sjedište. To mjesto je moralo biti svakako blizu naroda, jer je ne samo prastari običaj slavenski, da su župan i nadpop u jednom istom mjestu,¹⁵⁾ nego je također jasno, da je nosilac vlasti živio tamo gdje je bio narod, a narod je bio između Pitava, Vrbanja, Dola i Staroga grada.

Ako je župan bio u jednome od navedenih sela, što je vjerojatnije, nadpop je mogao biti u Starome gradu, i to baš kod crkve Sv. Marije (danas Sv. Ivana)¹⁶⁾ prastarog mjesta kulta, gdje arheološki nalazi dokazuju dugi još antikni sakralni kontinuitet. Grad Hvar takvog mjesta nema. Crkva Sv. Marije de Lesna bila je benediktinski samostan. Osim toga, u Starome gradu postoji i predaja o sjedištu biskupa. Znamo da je katedrala u Hvaru sagrađena na mjestu ovog samostana¹⁷⁾ i posvećena patronu čije ime nosi i današnja župska crkva u Starome gradu.

Biskupija je dakle, prvobitno vjerojatno u Starome gradu, prenesena u Hvar, ali koji je to čas bio mi ne znamo. Svakako znamo, da se 1185.¹⁸⁾ utvrdilo područje biskupija i sjedište onim biskupima koji ga nisu imali — također i hvarskoga — pa bi se zato moglo reći, da je definitivni smještaj mogao nastupiti iza te godine, koja nam se čini da je terminus post quem. Ovo što navodimo je tim vjerojatnije kad znamo da sto godina kasnije, naime u času predaje otoka Veneciji, Hvar još uvijek nema ni javnih zgrada ni fortifikacija, kako smo već vidjeli.

Nije jako vjerojatno da su Mlečići Manzavina već 1147. doveli u Hvar, gdje je moglo postojati staro vojno uporište, od Mlečića svakako obnovljeno. A ako je tako i početno bilo, biskupija je veoma vjerojatno u sukcesivnim nemletačkim fazama vladanja prelazila i u Stari grad, jer u odsustvu Mlečana zašto bi je bio župan pustio iz ruku. Potvrdit će nam ovo mišljenje i Belin privilegij o kojem niže.

Još jednu primjedbku smatramo da treba učiniti. Prijelaz biskupa u Hvar, odnosno njegov definitivni smještaj u Hvaru valja tražiti prvenstveno u želji da se stvori grad i da taj grad čim prije dobije atribucije grada, od kojih je genetički možda najvažnija, iako ne bitna, sjedište biskupa.¹⁹⁾ Da se grad uzmogne stvoriti trebalo je pogodno mjesto, izvjesna sloboda kretanja i što manja zavisnost od otočke vlasti — one tradicionalne tamo iz ravnice — pa se zato sama logički nametnuo Hvar sa svojim vanrednim geografskim položajem i lukom, gdje je od grčkih vremena bilo naselje, grad Dimos, u Srednjem vijeku utvrđenja u raznim razdobljima i Benediktinski samostan.

Stvoriti grad i trgovačku, a kasnije ratnu luku jedne nove prekomorske državno-pravne koncepcije nije bilo moguće drugovdje na otoku. U Starome gradu, blizu ili u srcu vlasteosko-patrijarhalne

uprave bilo je teško. Otok nije imao starog autonomnog grada, niti grada uopće, pa su zato trebali posebni uvjeti: izolacija i dostupnost luke sa pučine bez smetnja bili su glavni geografski uslov, ali bilo je potrebno i biskupsko sjedište, jer je ovo jedino moglo parirati sa juridičko-političkog gledišta postojeću vlast, jer kako znamo, područje otoka legalno bilo je župansko. Biskupi su u Srednjem vijeku bili faktori kontinuiteta i autonomije gradova te njihova stvaranja, pa je to trebalo i osnivačima Hvara. Zaštitu građana od župana ili feudalca mogao je dati samo visoki prelat u ondašnjim uvjetima, kao što je to bilo svugdje u Evropi.²⁰⁾ Tako je grad orijentiran pomorsko-trgovački, nasuprot dotadanje ekonomske autarhije, mogao mnogo slobodnije ići putem svoga razvitka. To ga je učinilo ekonomski i politički privlačnim i za domaći živalj sklon trgovini i brodarstvu i pripremio njegovu dominaciju otokom kad se kasnije uklopio u mletački sistem. Tim svojim razvojnim putem, dijalektički uslovljenim, grad je morao doći u sukob sa starom vlastelom i županom, jer je ovima bilo jasno, da će, kad im se grad nametne, izgubiti vlast ili je u najbolju ruku morati dijeliti sa novim gradskim plemstvom t. zv. patricijima. Za početak ove borbe trebalo je biskupsko sjedište, a za konačni uspjeh Venecija i njena morska zaštita.

* * *

Ovako nam se čini da je došlo do afirmacije Komune kao jedine političke vlasti čitavog otoka Hvara. Trebalo bi još pokušati sagledati što je bilo prije Komune.

Ovdje najprije treba ponoviti poznatu historijsku činjenicu, da je Venecija u borbi za Dalmaciju bila premoćna, jer je na moru bila jača. Naša narodna država bila je sad jača sad slabija, a veliki feudalski koji su došli kasnije, samo su mjestimice nadomjestili državu, dok flote nisu imali. Famosni sistem dalmatinskih komuna bio je, sa gledišta konsolidacije narodne države negativnost. Umjesto jedinstvene političke linije, težnje za gospodstvom mora, gradova, bili oni vjerni ili nevjerni narodnoj državi, bili su uvijek gradovi, sa smislom za vlastite individualne interese, za balansiranje između sila za trgovinu.

Hvar kao bivše neretljansko područje, pa kasnije državno hrvatsko, ali u stvari područje onoga koji je u tome času na tome sektoru obale bio jači, imao je svoje župane, koji su kad su morali, slušali časovito vanjskog gospodara, ali su bili više manje gospodari svoje kuće. To je bio neki mali politički život nakon pada neretljanske države, skučen u se, okrenut prema kontinentu i vlastitoj ekonomsko-političkoj autarhiji.

Župani, sa dalekim vladarom iznad sebe ili ne, bili su imenovani ili birani na patrijarhalan način, ili su bili nasljedni. Mi naime pretpostavljamo ove raznolike forme imenovanja župana jer su te bile vjerojatne posljedice čestih promjena. Župani su boravili sva-

kako tamo gdje je bio i narod, jer je drugi način nezamisliv. Izvorna vlast izvire iz sredine kojom vlada. Komuna je nastala mimo župana pa je zato (nezavisno od pomorsko-trgovačkog momenta) za taj razvoj periferija bila potrebna, dok naprotiv predkomunalni upravljači nisu živili izvan postojbine etničke mase.²¹⁾

Stan plemića hvarskih mogao je prema tome biti samo na ravnici i u najstarijim mjestima koja su tada postojala:²²⁾ Dolu, Vrbanju, Pitvama, manje vjerojatno u Starome gradu, jer je na moru. Tu je plemstvo i župan, koji su mu bili izdanak, moralo živjeti učmalim siromašnim životom, u izmjeničnom prijateljstvu ili sukobu sa bliskim primorskim kopnom. Dotle je komuna u gradu Hvaru, koji je tada bio jako dalek, rasla možda i mimo znanja ovog patrijarhalnog elementa u centru.

Hvarsko je plemstvo, kako već rekosmo, osim onog prvobitnog neretljanskog, imalo sigurno novih elemenata postepeno nadošlih. Svi su oni, moramo pretpostaviti, postepeno sticali zavičajno pravo, pa su na taj način ulazili u krug onih, koji su vršili ili mogli reflektirati na vršenje županske vlasti. Ali snači se danas u manjkavim genealogijama i diskontinuitetu imena nije više moguće. Mi samo znamo da su od neretljanskih vremena morale ostati neke moćne obitelji, a to je i u naravi stvari.²³⁾ Nije trebalo da Gejza II. stvori plemstvo, — kako neki historičari kažu — jer je ono postojalo već kao rodevski institut. Kralj je nekoga mogao učiniti plemićem, pa će biti i toga bilo, ali takav akt nije bio potreban da bi se stvorilo plemstvo na Hvaru.

U potkrepu iznesenih tvrdnja poslužiti će nam i t. zv. Privilegij kralja Bele IV. Hvaranima, koji se datira u 1242.²⁴⁾

Ova darovnica, čiji original se nije sačuvao, a najstariji postojeći njen prepis je iz 1632., oduvijek je izazivala sumnju stručnjaka, u suštini radi toga što njen sadržaj nije mogao biti u cijelosti ili djelomice usklađen sa prilikama na otoku, kako se zamišljalo da su bile u to doba. U zadnje vrijeme prof. dr. S. Antoljak dokazuje da je darovnica falsifikat.

Za ovaj naš članak pitanje autentičnosti nema mnogo važnosti. Za nas je bitno da se radi o dokumentu iz sredine XIII. v., kojim se gleda učvrstiti položaj župana i starog predkomunalnog plemstva, pa mu čak podložiti i biskupa, dok, naprotiv, vidjeti smo, da akt iz 1278. ignorira staro plemstvo i župana, a biskup u ime grada Hvara raspolaže ne samo otokom, nego i otocima svoje biskupije i daje ih Veneciji. I kako smo već kazali, za nas je neprihvatljivo stanje kakovo proizlazi iz dokumenta o predaji Veneciji, jer taj ni u čemu ne spominje a još manje vodi računa o čimbenicama, koji su nosioci prave, ili su pokušali biti nosioci krive odnosno falsificirane Beline isprave, jer je i pokušaj dokaz postojanja.

Meritum međutim isprave iz 1242. treba da ovdje kratko analiziramo, jer je za razliku od dosadašnjih gledanja njen sadržaj po našem mišljenju u potpunome skladu sa mišljenjem iznesenim u

ovome članku o događajima iz 1278. Kod toga ćemo slijediti red razlaganja prof. Antoljaka, ali ne ćemo ulaziti u nepotrebnu diplomatsku analizu dokumenta, koja prethodi tom izlaganju.

Prema tekstu darovnice privilegij se sastoji u suštini u slijedećem: Neki plemići — vidjet ćemo kasnije koji — dobivaju pravo da biraju biskupa i da biraju župana. Kako je pak darovnica do danas čitana, radilo se o jednoj određenoj obitelji plemića, čije ime je — radi slabe baze u tekstu — čitano na razne načine, naime »Ginić«, »Gjivić«, »Živić« etc. (v. tekst iz 1632. i točnu transkripciju dra. Antoljaka).

Autor se sada pita, najprije, kako to da se privilegij daje jednoj obitelji i nju investira u feudalni posjed otoka? Što su ti »Gjivići« kojih inače nigdje u ispravama nema? Kako to da jedna obitelj bira biskupa, dok ga u »dalmatinskim gradovima« bira kler i narod? I što je to uopće župan na Hvaru, kad je u XIV. v. pobirač desetine?

Ove primjedbe bile bi odlučujuće za ocjenu apsurdnosti povelje, kad bi pretpostavke da se radi o jednoj privilegiranoj obitelji i pretpostavke o stanju na otoku kakovo naša historiografija smatra da je na Hvaru bilo sredinom XIII. v. bile točne, ali to nije slučaj.

U prvom redu privilegij nije dat jednoj obitelji. U spisu se nikakovo vlastito ime ne spominje, a najmanje ime Gjivići ili Gignići, nego naprotiv piše »nobilibus de genere genithi« (ako je u kojem prijepisu »Genithi« sa velikim »G« to je moglo doći transkripcijom, a slog »thi« je forma Srednjeg vijeka), a ta izreka očevidno nema veze s vlastitim imenom, nego je generička oznaka za kategoriju, i to ovdje konkretno kategoriju »plemića od roda rođenih«, koljenovića. Štaviše, postoji i sredovječni terminus tecnicus za legalni posjed investiture i zove se »genitium«,²⁵⁾ pa su dakle pred nama ne jedni, nego svi oni plemići otoka, koji sebe smatraju pravnim nosiocima vlasti.

U tim okolnostima je jasno, da su stari plemići, — koji, to mi ne znamo, već samo naslućujemo, (v. notu 23) htjeli sebi (svejedno da li falsifikatom ili dokumentom zaista izdanim od kralja Bele) — osigurati prava, koja su vjerojatno i vršili, ali su im bila ili mogla biti ugrožena, i to baš možda od nastajućih upravljača komune grada Hvara, ili pak drugih aspiranata na vlast u Hvaru.

Prema tome pravo izbora župana od strane starog otočkog plemstva — onog koje ima genitium — postaje stvar logična i ne treba dokazivati. Izbor biskupa pak, kao pravo župana i koljenovića, primamo također kao sasva suvislu formu, obzirom na to da se na Hvar ne može primijeniti izborna forma starih gradova, kao što su na pr. Split ili Zadar, prosto zato što Hvar nije stari grad, nema tada još Statuta, pa ni nekih stoljetnih tradicija.²⁶⁾ A dokument iz 1199., kojim dr. Antoljak potkrijepljuje tvrdnju o pravu izbora naroda — što je inače stvar također nerazsvjetljena i za stare gradove, jer ostaje da se vidi tko je predstavljao narod — po našem mišljenju ukazuje na priličan nered u tom pogledu. U dokumentu se navodi

»princeps terrae« koji ima svoju volju, a termin »ecclesia pharen-sis« valja svakako primijeniti na biskupiju, a ne na grad ili kakovu crkvu.

U studiji stavlja se u sumnju klasičnu funkciju župana, jer ga u XIV. v. nalazimo kao pobirača desetine. Nama se naprotiv čini, da i to što župan pobire biskupovu desetinu u XIV. v. znači da nije nestao, pa je morao postojati i u času predaje Veneciji 1278., kada je zaobiden. Suditi po njegovoj funkciji fiskalnog organa u XIV. v. njegov značaj u XIII. nije moguće, kao što nije moguće po jednom od današnjih značenja riječi »župan« u Dalmaciji na pr., gdje ta riječ znači subalternog upravitelja imanja, suditi njegovu funkciju ranije ili drugo²⁷). Čini nam se da je i komuna, da ne ukida narodu župana, ili da ga iskoristi, zadržala naziv, lišen vlasti, i pe- vjerila mu odioznu ulogu poreznika. Ako se staro plemstvo, ono što je ostalo na otoku, prilagodilo novom stanju, učinio je to i župan, kao član tog istog plemstva sa jednakom lakoćom.

Na kraju treba spomenuti da se, po odredbama Statuta komune (1331.)²⁸) Belin privilegij čuvao u općini, pa bi to ukazivalo, da je komuna dokumentu pridavala važnost, te da je kod aranžmana nakon promjene režima 1278., isti bio izručen komuni, kao jedinom nosiocu vlasti. Ova okolnost ne bi išla u prilog mišljenju da se radi o falsifikatu, a potvrđivala bi izneseno svojstvo dokumenta kao privilegija čitavog plemstva koje ima »genitium«, dakle starog plemstva, što je nakon 1278. interpretirano drugačije, naime kao privilegij sviju — starog plemstva i novih patricija.

Ali druga strana medalje sigurno je izgledala manje rigorozno. Vlastela, makar prastara, u ovim borbama sigurno su djelomice paktirali s gradskim ljudima, jer su ovi imali bogatstvo, pa su vjerojatno davali miraz svojim kćerima koje su išle za gospodare zemlje. Time su građanima rasle pozicije. Grad opet, sa svoje strane, kao svi sredovječni gradovi, igrao je istu igru, zasnivajući svoj razvitak na principu ilegalnog izmicanja iz tradicionalnog (ovim neodređenim izrazom označavamo stanje prije i izvan komune, jer kako smo već naglasili, nemamo dovoljno elemenata za njegovu točnu definiciju) ili feudalnog okvira, i postepene legalizacije novog gradskog statusa.

Detalje ovog procesa ne znamo. Svakako gledanje, kakovo smo gore iznijeli, objašnjava nam čudnovatu pojavu, da se kod pretvaranja grada u nosioca vlasti, staro plemstvo, ono kojem je grad oduzeo vlast, i što se do danas supsumiralo pod pojam »Gjivića« našlo u gradskom vijeću, — doduše ne znamo u kojem broju — gdje su sjedili trgovci i pomorci, a to se ne bi bilo zbilo, niti bi se grad pod tim uslovima bio razvio, da je postojao frontalni odnos između sela i grada, odnosno plemstva i grada.

Mlečići su odlučili da zauzmu Omiš paralelno sa zauzećem Hvara. Tako izgleda da je ova dvostruka operacija bila preduslov za

uspjeh. »Ponuda predaje« Hvara Veneciji postaje dio ovog kombiniranog scenarija. A to je, kao opća konjunktura, vjerojatno navelo neke stare plemiće da se pridruže akciji, da ne bi ostali »na repu događaja« — bez vlasti. Kasnije su komuni donijeli u miraz Belin privilegij.

Rat Pavla Šubića sa Venecijom radi Omiša svršava uspjehom bana, koji je gospodar grada i tvrđave 1287., ali to samo pojačava potrebu da Venecija posjeduje Hvar, — i da na Hvaru paralizira pristaše Omiša. Šubići radi drugih razloga obećavaju Veneciji da ne će dirati Hvar i Brač, i Venecija se konsolidira na otocima.

Ali čim se učini da republika slabi radi sukoba sa papom i radi bune Bajamonta Tiepola u samom gradu Veneciji, pojavi se na Hvaru otpor. Dok je ban Pavao mletačke neprilike iskoristio da 1310. pokuša osloboditi Zadar,²⁹⁾ na Hvaru puče buna plemića Jurja i Galeše Slavogosti. I tu vidimo kako dolazi do istovetnog djelovanja Šubića na kopnu i Zadru, Slavogosta na otoku Hvaru.

Šubići nisu uspjeli osloboditi Zadar, jer nisu imali flote. Slavogosti nisu od Šubića (Omiša) dobili pomoć, pa je njihova buna likvidirana od mletačkog predstavnika, a Galeša i dva nećaka su zarobljeni. Ostali bježe — u Omiš, dakle opet Šubićima.³⁰⁾

Nije li pobuna Galeše i Jurja paralelna sa vojnom akcijom Pavla Šubića? Nama izgleda da jest.

Pobijedili su Mlečani, a kroz njih »mlada« komuna, pobunu, koja se stvorila u Dolu ili Starome gradu i koja nije imala snage da bez pomoći zadrži zauzeti grad Hvar i da se suprotstavi brodovima. Šubići nisu pomogli, jer su sami kod Zadra stradali.

Ova buna, pravilno sračunata sa gledišta internih prilika Venecije, možda nije više bila shvaćena od čitavog pučanstva otočke ravnice. Seljaci bili su već pripadnici komune i vidili prosperitet, trgovinu, bogatstvo (relativno, naravno), i — što je sigurno jako psihološko djelovalo, — osjećali moćnu mletačku zaštitu. Možda je Galeša zakasnio. Možda u XIV. v. nije više bilo na Hvaru neretljanskog duha. Bit će već bio prevladao racionalizam i smisao za dobit što je pružao grad vezan s morem.

Ali da su braća Slavogosti ovo pokušali, znači više nego li pobunu. »Nezadovoljstvo« koje ih je do toga dovelo, nije drugo bilo nego odbijanje da se oni, bilo predstavnici kontinentalnih dinastija (Šubići), bilo pretendenti na samovladu, konformiraju volji, sastavljenoj od trgovaca u novome gradu. Njihovo »nezadovoljstvo« bilo je pokušaj uspostave starog sistema upravljanja na Hvaru, sa komunom u gradu Hvaru — ako mora biti — podložnoj sebi.

Daljnji razvoj nema više veze s otporom vlastele komuni kao instituciji. Ona je sa padom Slavogosta, naših malih Frankopana, položila ispit i likvidirala vlast starog plemstva, da odmah zatim navuče na sebe mržnju naroda, koja ju je pratila skoro pet i po vjekova do njene smrti 1806.

Narod je nakon pada neretljanske vlasti ostao vezan za svoje plemićke vođe, jer su ovi — u onim uslovima — bili jedino rješenje. Živili su zajedno na selu, primitivno, više manje na jednak način, do početka XIV. v.

Međutim još prije komune, došlo je pomalo, osobito nakon stvaranja biskupije sredinom XII. v., do utjecaja novog grada, a sa njime do utjecaja obogaćenih trgovaca i brodara, novih patricija, pa su oni svojom novom ekonomikom postali primjer, koji je bilo poželjno slijediti.

Ovo je dovelo do seobe u grad pa je tako narod imao prilike da vidi prednosti komune, njenu tendenciju za konsolidacijom života, lagane fiskalne terete što je namećala, mogućnost zarade što je pružala trgovini, dok seoska autarhija, kakova je mogla biti sprovedena pod upravom stare vlastele na selu u ravnici, nije omogućavala poboljšanje života. Osim ovih realnih prednosti priče o čarima dalekoga grada sigurno su još jače privlačno djelovale. Politička argumentacija protiv vlastele morala je biti načelno u tome, što se narodu ukazivalo na komunu kao na oslobođenje od tiranije, kao na režim jednakosti i istih prava za svakoga. I tako, malo pomalo, stvoren je jaz između plemstva i puka koji se odvratio od kontinenta i okrenuo gradu i moru.

Ali odmah zatim nastupilo je za narod razočaranje. Prestale su doduše jednostrane pretenzije starih plemića, komunalna uprava bila je pravni organizam, normiran Statutom, ali su se privilegiji opet našli koncentrirani u rukama grupe ljudi, naime u rukama osnivača grada i onih starih plemića s kojima su ti osnivači grada htjeli paktirati. Godine 1334. oni su t. zv. »zatvorom Velikog vijeća« legalizirali svoju oligarhijsku vlast.³¹⁾ Već ranije zabranjen je Statutom plemstvu boravak van grada, na Visu i na selu³²⁾ da se osujeti obnova starih osjećaja ili da se ne stvore novi feudalci i eventualni novi Galeše Slavogosti, jer je ova zabrana donesena očevidno radi predkomunalnog plemstva naviklog po atavizmu na svoja sela. Komuna je dakle na različite načine, i doduše u nejednakoj mjeri, vezala i pučane i staru vlastelu.

Na taj način je patricijat t. j. građani koji su prisvojili vlast u komuni — novo gradsko plemstvo — sa osiguranjem veće ljudske, pravne i ekonomske sigurnosti, ipak zauzeo vlast i nije je htjeo podijeliti s narodom. Silom prilika podijelio je tu vlast sa starim plemstvom, nakon što mu je nametnuo oligarhijsko kolektivno upravljanje i gradsku disciplinu.

Zato je početak komune bilo razočaranje kad je narod shvatio da je promijenio samo gospodara. Ovaj put taj gospodar je bio više tuđ i dalek. Boravio je u dalekom gradu, bio katkada stranog porijekla, ili sticao strane navike i ugladenost pod utjecajem strane kulture. Bio je morem vezan sa svijetom dok je put do srca otoka bio trudan i dalek. To je bio početak pučke mržnje na grad Hvar radi

onih koji su njime vladali i prvi impuls za političke borbe za ravnopravnost, koje su počele koncem tog istog XIV. v. i nisu kasnije više prestale.

B I L J E S K E

1) Boglić G., Studi storici sull'isola di Lesina, 1874. — Novak G., Hvar, 1924.

2) Barada M., Topografija Porfirogenetove Paganije, Starohrvatska prosvjeta II/28, osobito p. 53.

3) Barada M., Hrvatski vlasteoski feudalizam, 1952.

4) Barada M., Episcopus chroatensis, Croatia sacra 1931., p. 209.

5) Kostrenčić M., Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava. — Barada M., Op. cit.

6) Vidi niže darovnicu Bele IV. Po ovoj znamo da je upravnu vlast vršio župan, no ne znamo na kakav je način bivao investiran, obzirom na mnogobrojne promjene vrhovništva. Mogao je biti imenovan, možda biran od plemića, od kojih su opet neki ili neke obitelji mogle imati težnju da postanu naslijedne u ovoj funkciji. Svakako česte promjene vladara nisu sigurno dozvoljavale ili olakšavale kontinuitet u jednoj obitelji ili osobi. Logično je misliti, da su ovu čast, dobivši je ovako ili onako, obnašali izmjenično eksponenti strujanja, koja su u datom času bila jača. Drugo je opet pitanje solidarnosti onih, koji su vršili župansku čast, makar u međusobnoj borbi, nasuprot novih pretendena iz grada ili drugodje, o čemu se u nastavku ovog članka govori.

S druge strane znamo, da je župan genetički rodovski institut, koji je feudalizmom eklipsiran. U XII. v. (v. France Gorski: Zupani in knezi, etc. Časopis za zgodovino in narodopisje XXIV., 1—2, Ljublj. 1929.) se u Hrvatskoj izjednačuje sa grofom i knezom pomoću sveobuhvatnog latinskog *comes*. Koncem tog vijeka kralj daruje čitave županije, a obdarenici su grofovi i knezovi. Na Hvaru onda dalekom od feudalnog i efemernog obdarenika nije čudo da je ostao župan, podložan feudalcu suzerenu, ali sam bez jačeg kontinuiteta, op. cit., p. 51.

7) Barada M., Paganija, op. cit., p. 51.

8) »Infrascripti sunt confines territorii per insulam Pharre...« Statuta comunitatis Lesinae, 1643. p. 43.

Usp. stanje na Hvaru s onim na Cresu, gdje je postojala komuna prije dolaska Slavena, i nije raspolagala vangradskima teritorijem (Beuc: Osorska komuna, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. I., 1953.).

9) Ljubić S., Statuta, dokumenat o predaji Hvara 1278.

Smičiklas T., Codex, III., dok. 47 i 54: onaj iz 1205. je u prijepisu iz XVII. v., nije jako vjerodostojan, među inim se indikcija ne slaže s godinom.

10) Rački F., Bribirski knezovi, 1897., p. 50.

11) Ljubić S., Statuta, isti akt.

12) U ranom Srednjem vijeku biskupi su osnivači gradova i zaštitnici prvih stanovnika grada od teritorijalne vlasti feudalca.

13) Ljubić S., isto. — Bučić R., Santa Maria de Lesna i Civitas qui aliquis temporibus fuit, Vjesnik za arh., Split, LII.

14) Ljubić S., isto.

15) Barada M., Feudalizam, op. cit.

16) Starokršćanska krstionica otkrivena 1957. kod Sv. Marije, na mjestu poganskog hrama. Po Bulić-Bervaldi: Kronotaksa biskupa, 1912.—13., p. 147 i Bull. 1906. p. 233, — iz VI.—VII. v. Zahvaljujući crtežu iz XVII. v., nađenom nedavno od adv. Vinka Ruževića u zapuštenoj ostavštini advokata Botteri. mi vidimo stari izgled dviju spojnih crkava Sv. Marije i Sv. Ivana Starijeg

a centralnog objekta kulta na otoku ne poznajemo, koji bi istodobno imao ovakav, za ona vremena, svečani izgled. V. sv. 7 Hist. arhiva, p. 114.

17) Bučić R., op. cit.

18) Sinod održan u Splitu 1185.:

»Na ovom splitskom sinodu, osim što su točno omeđane pojedine biskupije, određeno je i kanonsko sjedište biskupu kninskomu, senjskomu, krbavskomu i hvarskomu. Sabor u određivanju teritorija biskupija, koje su kao redovite prije tog vremena postojale, izražava se: »has habeat parochias, a o sjedištu i ne govori, tako o splitskoj, trogirskoj, skradinskoj, i ninskoj, dok naprotiv o biskupijama tek osnovanim ili onima, koje nisu imale određenog sjedišta, stoji: 'N. episcopus habeat sedem suam in N.' etc.« Barada M., *Episcopus chroatensis*, Zagreb, 1931. (Croatia sacra).

Obzirom da je biskupija stvorena 1147. voljom Venecije, mi ne možemo isključiti njenu instalaciju u Hvaru, koju luku je Venecija svakako željela osposobiti za svoje potrebe. Međutim 1180. vlast Venecije je prestala, a vidili smo da do 1185. biskupija nema sjedišta, pa bi to moglo značiti – za slučaj da je već u početku biskupije biskup instaliran u Hvaru, što uzimamo kao datum sed non concessum, – da je nakon odlaska Venecije autohtona komponenta privukla biskupa tamo gdje mu je trebalo u tadanjim uslovima biti mjesto, uz župana, u Stari grad.

19) Najstariji natpis na kuriji u Hvaru glasi: M cum C bino quater X cum tempore nono Praesul farensिस cui dat genus urbs spalatensis Hanc sedit sedem Nicolaus qui condidit edem Dic rogo qui cernis Ds huc coniuge supernis Civib' in celis ubi gaudet turba fidelis (dakle biskup Nikola sagrađio je biskupiju 1249. – pročitao Don Tonko Brešković).

20) O velikoj ulozi biskupa kod stvaranja sredovječnih gradova, i obrani građana i pomaganja demografskog priliva sa sela od prisizanja feudalaca, vidi: Pirenne – Povijest Evrope; Kostrenčić: Povijest hrvatske države i prava; William Martin: Histoire de la Suisse, 1943., i dr.

21) Porfirogenet kaže da u X. v. samo Korčula ima grad, dok ostali otoci Paganije dobra ispašišta sa eremokastrima (Barada M., Paganija, op. cit.).

22) Na otočkoj ravnici imamo nekoliko lokaliteta, o kojima postoji legenda o postanku i starosti; fabule nisu logične, ali bez obzira na to objekti uživaju očevidno poštovanje sredine. U Dolu zgrada zvana »Buta« na Carničići stavlja se po predaji u vezu s Teutom, što je apsurd, ali ruina mislimo spada u Srednji vijek, i otud možda njen autoritet; u Jelsi rimska utvrda pojačana u Srednjem vijeku (Castrum vetus vocatum Galichnich – kaže Statut izd. 1643., p. 44), nosi u narodu ime Galešnik. Ne bi li to moralo biti po Galeši Slavogosti, jednako kao i otočić Galešnik u Hvaru, kada znamo da su pobunjeni Slavogosti 1310. bili okupirali grad, a ovaj otočić je i inače u povijesti služio napadaču na grad (v. R. Bučić: O javnim građevinama i zgradama u Hvaru, sv. 3 Historijskog arhiva, 1956., p. 12). U Vrbanju »kraljevi dvori« više upućuju na stan župana (odnosno moćne obitelji županske) nego li na kuću Matije Ivanića, kako novija predaja kaže, izgubivši očevidno vezu sa događajima prije XVI. v. U Pitvama nismo uspjeli identificirati takav jedan prastari građevinski objekt, ali za to imamo dokument župana Njegoja izdan u Pitvama 1206. (Codex, III., 54).

23) Kačići, gospodari Omiša, uspijevali su se etablirati na Hvaru i vladati njime. Neke od župana njihovog roda smo spomenuli. Do XVI. v. živi na Hvaru (pa izumire) patricijska obitelj Ozoris, a to nas ime nekako podsjeća na ime kneza Ozora Kačića (1240.). Mi ovime naravno ne dokazujemo geneološku vezu, i već smo u tekstu kazali da to nije moguće.

Za vladanja Subića na Hvaru, nasljednika Kačića u Omišu, također ne znamo. Znamo da su dobili Omiš 1280., a na našem ih otoku naslućujemo u prastarom hvarskom plemićkom imenu Slavogosti (»Jedna od hiža u domu Subića bili su Slavogosti« – kaže Klaić u: Bribirski knezovi, p. 15), dok znamo da naš komunalni Statut jedan lokalitet na hrpu otoka (koji nismo identificirali) zove »Sepultura Subii« (u granicama područja Pitava, v. Statut, p. 44). Osim njih poznamo još niz živućih prastarih imena kao Gazzari i Gazarović, koji su izdanci Slavogosta, Jakša (postoji genealogija počam od 1291. u bibl. Duboković Nadalini), Angjelinović, añ ova imena su u toku vjekova, u sukcesiji generacija nastala od starih po patronimič-

koj formi ili nadimka, pa im ne možemo odrediti izvorno ime, niti utvrditi genealoški kontinuitet.

I stematologija mogla bi nam dati koji indicij. I to će biti bez mogućnosti provjere, ali ove stvari valja spomenuti, jer će uvijek za neku orijentaciju služiti. Na pr. naši Berislavići, Lucići i dr. imaju Subićevsko krilo u grbu. Hrvatski kameni natpis na kuli u Zastrazišću plemića Angjelinovića spominje naziv »didića« koji znači rodovsko plemstvo.

24) Dr. Antoljak analizirao je ovu ispravu zaključujući da je falsifikat, a najstariji sačuvani njen tekst transkribirao je iz statuta u rukopisu iz 1632., što se čuva u Arhivu dr. J. Machiedo u Hvaru.

25) V. članak Dr. B. Angjelinovića u ovmome svesku. Za »genitium« vidi Du Cange: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Razgovarajući o ovoj stvari u Zavali prošlog augusta, dr. B. Angjelinović je prvi uočio, da u tekstu darovnice nema imena »Givić«. Ono je nekritički pročitano iz napisane riječi »genithi«, pa se ta griješka ponavlja do dana današnjega. Međutim tekst gdje se govori o davanju privilegija glasi: »... concedimus etiam, cum episcopus una cum suppano et nobilibus de genere genithi (u rukopisu iz 1632. pisano s malim »g« – op. ND) libera potiantur facultate eligendi et assumendi sibi comitem de Ungaria etc.« Kad se samo časkom zastane postoje očevidno, da su »nobiles de genere genithi« isto što i »koljenovići«, »od stare loze rodeni«, »praplemići«, »izdanci starih rodova«, koji imaju »genitium«, – za razliku od kakovih novih, a osobito od gradskih patricija u Hvaru, a nikako »Ginići«, »Gjivići« ili »Zivići«. Razni kasnije nadošli mogućnici na Hvaru ili patriciji nove komune uslovlili su ovu podertanu pravnu distinkciju, u doba kada se je još dobro znalo tko od kuda lozu vuče.

26) Boglić također kaže da se izbor vršio drugačije nego li u gradovima (op. cit. p. 60). Nadalje veli (na p. 62) da se izbor bio u datom momentu ograničio na plemiće, pa da je Rim i to pravo ukinuo radi nesuglasica i pridržao ih sebi. I ovo se dakle slaže s Belinin privilegijem, kako je sadržan u spornom dokumentu iz 1242. A to izbija i iz dokumenta iz 1199. što ga dr. Antoljak citira. U dalmatinskim gradovima pak, – kako kaže Barada u svom članku »Episcopus chroaticensis«, – privilegij klera da vrši izbor biskupa prisvaja malo pomalo kapitularni kler tijekom XII. v., isključujući laike, a sankcioniran je na lateranskom saboru IV. 1215.

27) Župan – u novije vrijeme upravitelj imanja; špan – paradni kočijaš na velikim imanjima u Panoniji; župan, veliki župan – šef većih administrativnih jedinica u Mađarskoj, Hrvatskoj, predratnoj Jugoslaviji.

28) Quomodo privilegium Communis cum bulla aurea et copia eiusdem debeat stare (cap. XX, Statut 1643., p. 14).

Općina je prisvojila raniji privilegij vlastele i proglasila ga svojim (privilegium communis), što ne bi bilo moguće učiniti sa privilegijem jedne obitelji. Smatramo da je do ovog došlo uslijed pristanka praplemstva (čitavog ili ne) da uđe u patricijat, pa je taj pristanak potvrđen uručenjem općini Beline povelje.

Apsorpcija feudalaca od strane građanskih gradskih oligarhija nije izoliran slučaj u Evropi. To se dešavalo tamo, gdje su općine, oslobodivši se državne vlasti, postale same države, i širile svoju vlast na šire područje oko grada, ili osvajale krajeve ispod druge vlasti. Bilo je i protivnih slučajeva, kao kad je švajcarska gradska republika Bern (danas kanton) osvojila Savojskom vojvodi zemlju Vaud u XVI. v. i kada feudanci sa tog područja nisu prihvatili da uđu u Bernski patricijat, već su postali njegovi podanici, bez sudjelovanja u vlasti.

29) Rački F., Bribirski knezovi, p. 89.

30) God. 1310. mletački podestat Goro govori o »inobedienciam de hominibus de Farra«, pa prijeti i poziva na poslušnost »consilium et universitatem«, plemići i puk (Monumenta, doc. 251). God. 1312. isto Goro kaže, da je Galeša s Omišanima i protjeranim Hvaranima (Monumenta, doc. 263).

Paralelno s ovim laičkim sukobom išao je i sukob sa biskupom Gabrielom, jer su neki bili izabrali Lampridija Vituri iz Trogira, koji izbor je papin legat poništio (Boglić, op. cit. p. 78).

31) Mon. hist. iur. I, 3. 385.

Neki moćni patricijati Evrope doživili su zatvaranje mnogo kasnije (Bern u Švicarskoj u XVII. v.), pa su zato imali mnogo širu platformu vlasti nego li naši, koji su se izolirali u času kad su stvorili oligarhiju. U toj okolnosti sigurno leži glavni uzrok svih slabosti hvarske komune i njenih nedaća osobito u XV., XVI. i XVII. v.

32) De consiliariis qui debent habitare in civitate, I. cap. XXVII:

Ordinamus quod amodo in antea quilibet consiliarius pharensis teneatur et debeat stare in civitate cum omnibus suis familiis, massericis et rebus continue, ut alii cives de consilio habitant, et non habitare in Lissa, neque in casalibus sub poena librarum viginti quinque pro quolibet, et quolibet vice, medietas cuius poenae sit comunis, et alia accusatoris; et si quis contrafecerit et diceret quod non possit solvere, debeat ille talis esse cancellatus de consilio; et quod non possit esse iudex, nec habere aliquod officium, vel honorem civitatis ut alii de consilio habent.